

KUML

1963

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1963

With Summaries in English

UNIVERSITETSFORLAGET I ÅRHUS

1964

Omslag:
MOESGÅRD
F. RICHARDT del.

Redaktion:
OLE KLINDT-JENSEN OG POUL KJÆRUM

Copyright 1964
by
Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark
by
Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

INDHOLD

Moesgård	7
<i>Ebbe Lomborg</i> : Gravfund fra Stubberup, Lolland	14
Menneskeofringer og kannibalisme i bronzealderen.	
<i>Oscar Marseen</i> : Lundegårde-gravpladsen fra yngre jernalder	33
<i>Erik Moltke</i> : Runeindskriften på rosetfibulen fra Nøvling	37
<i>Palle Friis</i> : Jernaldergrave ved Gjurup med teltformede dødehuse	42
<i>Robert Thomsen</i> : Forsøg på rekonstruktion af en fortidig jernudvindings- proces	60
<i>Ole Klindt-Jensen</i> og <i>Hellmuth Andersen</i> : Det ældste Århus	75
<i>Margrethe Hald</i> : Vævning over gruber	88
<i>Klaus Ferdinand</i> : Nomadisme	108
Jysk Arkæologisk Selskab	148

CONTENTS

Moesgård	13
<i>Ebbe Lomborg</i> : A grave from Stubberup on Lolland—Human sacrifice and cannibalism in the Bronze Age	29
<i>Oscar Marseen</i> : The Lundegårde cemetery from the Late Roman Iron Age..	36
<i>Erik Moltke</i> : The runic inscription on the rosette fibula from Nøvling	40
<i>Palle Friis</i> : Iron Age graves at Gjurup with tent-shaped grave-houses	57
<i>Robert Thomsen</i> : Trial reconstruction of an early process of iron extraction	70
<i>Ole Klindt-Jensen</i> og <i>Hellmuth Andersen</i> : Oldest Århus	85
<i>Margrethe Hald</i> : Pits, looms and loompits	104
<i>Klaus Ferdinand</i> : Nomads	140

DET ÆLDSTE ÅRHUS

Af OLE KLINDT-JENSEN og HELLMUTH ANDERSEN

Der foreligger en række skriftlige kilder om Århus' ældste historie; men vi ved, at der endnu ligger bevaret vigtigt kildestof om byens ældste tilværelse, forseglede gader og huse. Det må være en af vore vigtigste opgaver ved enhver lejlighed at gennemsnøge disse lag, der lader sig følge mere end 1000 år tilbage.

De historiske oplysninger om Århus fra denne tid og den tidlige middelalder er fåmælte, men vigtige, tildels indirekte. Nogle omtaler, at ærkebiskoppen af Bremen i 948 fik en biskop, Reginbrand, under sig med virke i Århus. Efter Adam af Bremen skal bispedømmet – ifølge rygter – være indstillet 988, men o. 1065 omtales her en biskop igen. Det er bemærkelsesværdigt, at C. G. Schultz daterer krypten under Frue Kirke til dette tidspunkt. Kirken er åbenbart anlagt uden for det egentlige byområde. Afgørende bag disse glimtvisse oplysninger er imidlertid, at bispen formodentlig blev sendt ud til en by. Efter den antike indstilling var byerne som bekendt de naturlige administrative centre for kirken. Vi kan derfor indirekte gå ud fra, at Århus i al fald o. 900 var et ret befolket sted.

At også kongemagten havde interesser, fremgår tildels af de mønter, som udgik fra *Åros*. De første er præget under Hardeknud, altså i tiden 1035–42, de senere under hans efterfølger Magnus den Gode (1042–47). Særlig interessant er den ganske vist betydelig senere oplysning i Kong Valdemars Jordebog, hvorefter Århus var kongelev. Der er grund til at opfatte dette tilhørsforhold i det 13. årh. som tradition fra ældre tid, da vi jo kender nærmere til en forbindelse mellem kongemagt og de to andre nordiske vikingebyer, Birka og Hedeby. Den kongelige *advocatus* forekommer under Ansgars Hedeby-oplevelser, selvfølgelig og betydningsfuld.

Århus har bevaret en koncentration af runesten som intet andet sted i Sydskandinavien. Alene disse mindesmærker er nok til at vække speciel opmærksomhed. Der er interessante kulturhistoriske oplysninger at hente. Ikke bare læser vi en række navne som Ful, Kæld, Rolf, Øgot, der færdedes hjemmehavende her, tør vi formode, men vi hører også om deres levevis og bedrifter. Dertil kommer, at udsmykningen af et par af stenene er bemærkelsesværdig. Maskestenene og den høje sten med dyrehovederne viser en for deres tid (11. årh.) fin udførelse. Dette miljø vurderede åbenbart kunstnerisk kvalitet.

Det sidste, stadig voksende kildestof kommer fra udgravningerne. Tidligere var fundomstændighederne ret tilfældige. Når der gravedes grunde til huse traf man nu og da på småredskaber og lerkarskår, vævevægte og stykker af klæberstenskar. Mest bemærkelsesværdige er hornbeslagene, der fremkom for over 60 år siden ved udgravningen til teatret. Ornamentikken viser samme gode stil som runestenenes. Her er fremstillet en fuglefrise i typisk 11. årh. udførelse. Det er imidlertid først ved de nylige undersøgelser under tomten efter »Skandinavien«, at vi for alvor får besked om den by, som har efterladt sig disse rester.

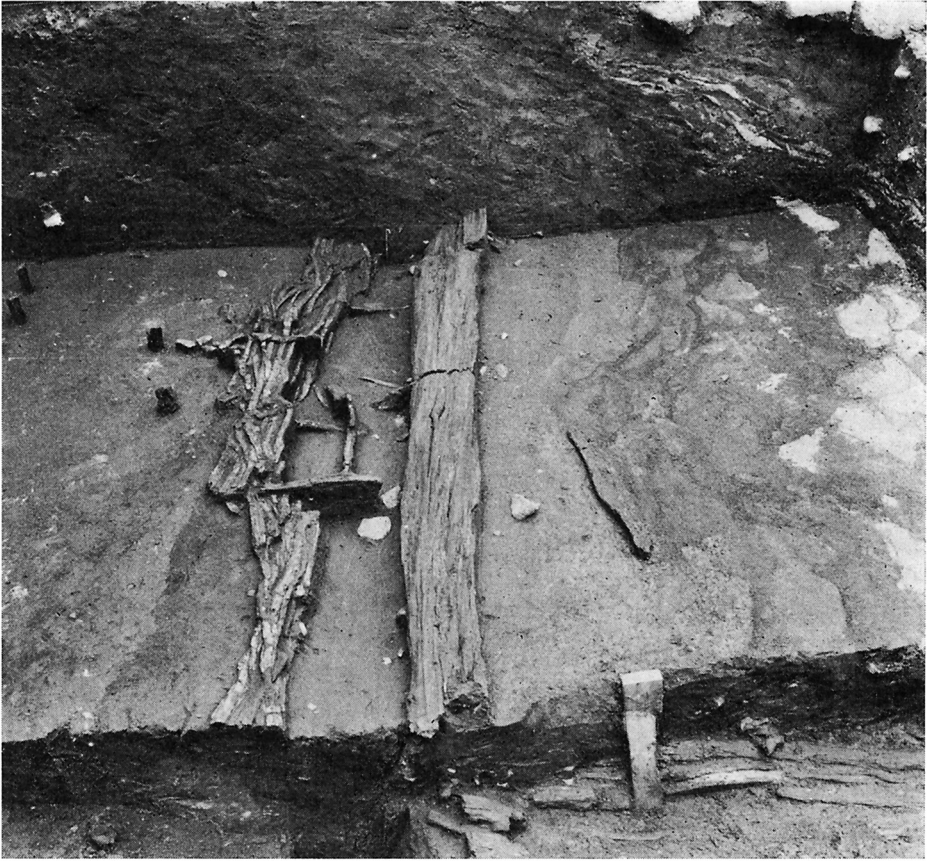

Fig. 1. Snit gennem vold fod. I lodret plan ses overfladerne af vold II (til venstre) og vold III (til højre) som skråt opstigende, mørke linjer. De lyse, tynde lag til højre for vold III hidrører fra volderosion. I vandret plan ses risfletning og svær planke, begge formodentlig foranstaltninger til afstivning af voldfoden og beskyttelse af den underliggende plankevej, som ses på fig. 2.

Section through foot of rampart. In the vertical section the surfaces of Rampart II (left) and Rampart III can be seen as dark upward-sloping lines. The thin light layers to the right of Rampart III derive from erosion of that rampart. In the horizontal plane can be seen wattles and massive planking, both presumably media for buttressing the foot of the rampart and protecting the wooden causeway, which lies below them and can be seen in Fig. 2.

Men først nogle ord om den interesse og intense udgravningsvirksomhed som præger vore nabo- og genbolande. Byarkæologi er et felt som i mærkelig grad er forsømt i Danmark. Den er naturligvis behæftet med den ulempe, at arkæologen kun sjældent får lejlighed til at studere bylagene grundigt. Når der graves ned til støbning af husfundamenter, skal det gå hurtigt for ikke at sætte store økonomiske interesser på spil. Det er dog et spørgsmål, om ikke ofte uerstattelige kulturværdier derved går til.

I den henseende har arkæologerne i bl. a. Polen, Tyskland og England umiddelbart efter krigen haft gode vilkår og mødt stor imødekommehed. Bombnin-

Fig. 2. Plankevej ved foden af vold II. Langs vejanlæggets venstre side ses tætstillede pæle, som har fastholdt den på fig. 1 viste planke i kantstillet position.

The causeway of planks at the foot of Rampart II. Along the left edge of the causeway the closest posts are visible which held the planks shown in Fig. 1 on edge.

gerne efterlod for en tid en mægtig arbejdsmark for forskerne, og de har forstået at benytte sig af situationen. Men dertil kommer, at der almindeligvis i Europa og udenfor er vedtaget love, som sikrer fagmæssig undersøgelse af de ældste byer, før de dybe lag berøres. Det skulle synes naturligt for et kulturland som Danmark, der har vidtgående fredningslove, at have tilsvarende bestemmelser, men i virkeligheden står vi svagt, undertiden magtesløst over for byggeaktiviteten. I Sverige gennemføres f. eks. vidtgående udgravninger betalt af byherrerne, før byggefolkene får lov til at virke. At resultaterne gang på gang imponerer, kan der være grund til at fremhæve.

Der er en særegen gruppe af forladte vikingebyer, Hedeby, Birka og Kaupang. Her er mulighederne for en fuldstændig undersøgelse. Ikke mindst Hedeby har under Jankuhns mangeårige virksomhed givet smukke resultater. Det er bemærkelsesværdigt, at man ikke blot har undersøgt området inden for byvolden, men også udenfor, og der fundet gravpladser og spor efter ældre samfund. Der synes oprindeligt at have været 2-3 bosteder, der i vikingetiden koncentreredes på ét

Fig. 3. Brolagt gade ved foden af vold III, men adskilt fra denne ved en grøft. Den anlagdes ved slutningen af byens oldtidsperiode og forseglar lagene fra dette tidsafsnit.

Cobbled street at the foot of Rampart III, but separated from it by a ditch. The street was laid at the end of the city's prehistoric period, and seals off the levels from that period.

sted, Hedeby, og omgaves af en vid vold. Byen blev tilsyneladende forladt i senere del af 12. årh.

I Polen har arkæologerne med henblik på nationens 1000 års jubilæum gjort en særlig intensiv og storslået indsats for at undersøge en række byer og frede nogle af de ældste bykærner. Vold- og huskonstruktionerne lader sig klart udlede af de bevarede rester. Det er bemærkelsesværdigt, at der inden for en særlig vold i eller ved byvolden ofte ses et isoleret bosted af særlig karakter, åbenbart et herresæde, som vidner om, at byen er groet op under stormandsbeskyttelse. Man kan så gisne, om det har været en konges eller feudaltherres indflydelse, der virkede til fremme af bylivet.

Meget store undersøgelser er gennemført af de gamle russiske byer Staraja Ladoga, Novgorod og Kijef. Af tyske udgravninger bør foruden Hedeby nævnes Hamborg, hvis ældste del, Hammaburg, blev til i vikingetiden. Længere mod syd-vest, hos friserne, har Dorestad, en forladt by, spillet en stor rolle i denne tid.

Den stærke arkæologiske aktivitet i syd, øst og vest er fulgt op i Skandinavien, men foreløbig i mere beskeden målestok, bortset fra Bergen brygge. Her er udgravet bykærner, hvor der var mulighed for det. Mindst er der gjort i Danmark. Des tungere hviler forpligtelsen på Århus, som er et af de få steder, måske det eneste, hvor man arkæologisk kan følge byhistorien ubrudt tilbage til vikingetiden.

Kan man nu sikre sig, at det ikke er en art landsby, men et regulært byanlæg, som begyndte her? Det kan være på sin plads at definere begreberne lidt for så vidt angår deres betydning for vikingetidens og middelalderens samfund.

Fig. 4. De to voldgader. Plankevejen befinder sig i undergrunds niveau oven på en opfyldt grøft langs foden af vold I. Den brolagte gade er rykket et par meter ind i byen, bort fra en direkte kontakt med foden af vold III. Herved kommer den til at hvile på oldtidsaflejringerne inden for byvolden.

The two rampart roads. The plank causeway lies at original ground level above a filled-in ditch which ran at the foot of Rampart I. The cobbled street is moved a few yards into town, away from direct contact with the foot of Rampart III. It comes thereby to rest upon earlier occupation levels within the city rampart.

Landsbyens økonomi hvilede i det væsentlige på landbrug. Håndværk udøvedes nok, men i begrænset omfang og mest til hjemmeforbrug. Der var ikke egentlig handelsaktivitet udover periodiske markeder. Bebyggelsen havde en spredt karakter.

Byen kendetegnes ved koncentration af huse og tidligt ofte af en forsvarsvold til beskyttelse for indbyggerne. Håndværkerne var specialiserede, og landbruget udøvedes mest som bibeskæftigelse.

Det følger af sig selv, at en arkæolog ikke uden videre kan bestemme, om en by også var købstad, kendetegnet ved privilegier, handelsret, jurisdiktion etc. Det vil endvidere være uden for arkæologiens muligheder at vise, om håndværkerne og de handlende var organiserede i særlige lav. Men det er i al fald muligt, at byens særlige status har været begunstiget af en politisk magtfaktor, som kan påvises. Man kan ganske vist tænke sig, at indbyggerne ved at slå sig sammen kunne afværge mindre angreb, for den må ellers have været fristende bytte for rappe vikinger på natlige overfald. Dertil kommer, at kongen eller en stormand mod at afgive militær støtte har kunnet skaffe sig økonomisk fordel ved at sikre sig afgifter.

De danske ord landsby og by er derfor praktiske som neutrale betegnelser

for materielle begreber. Arkæologen behøver ikke at tage stilling til, om en by også var købstad, og definitionen af byen bør derfor ikke inddrage elementer som kendetegner den gruppe, der også havde købstadsprivilegier og lav. De forasiatiske og sydeuropæiske byer har desuden specifikke andre træk. Fælles er de førstnævnte træk, tæt bebyggelse, specialiserede erhverv og klar begrænsning af området, ofte med en vold.

At Århus har haft en forgænger i vikingetiden har naturligt nok stået klart. Medens Hugo Matthiesen foreslog, at den lå ved Frue Kirke, har andre, deriblandt Helge Søgård, fremhævet partiet om Domkirken som det sandsynlige sted. De gravninger, som hidtil er udført, har dog ikke givet egentlige beviser, kun bragt fund fra vikingetid. Interessant, men ikke dateret, er det parti, som Ejler Haugsted undersøgte 1915–16. Herved fremkom et stykke af en befæstningsvold lige øst for Badstuestræde under Marcus Bechs gård. Haugsted omtaler en række svære egepæle, ca. 25 cm tykke med indbyrdes afstand på ca. 50 cm omtrent i nord-sydlig retning hen imod nogle bygningsrester, der tydedes som borgport. 1 m østfor stod en slags flettet risgærde. Haugsted opfattede disse rester som middelalderlige. Det er et højst interessant sted, i hvis nærhed det vil være vigtigt at foretage fornyede gravninger efter moderne retningslinjer for at skaffe supplerende oplysninger og fund.

At det er uomgængeligt at anvende en forfinet arkæologisk teknik vil fremgå af resultaterne af det snit, som nu er lagt gennem tomten under »Skandinavien«. Dette sted er i sig selv af særlig betydning. Det ligger lige ved åens munding ved den stejle skrænt ned mod det oprindelige tragtformede delta. Vi ved, at man kunne sejle ind og finde læ i åens munding, og det har derfor været naturligt at tillægge stedet særlig betydning. Takket være stor og tålmodig imødekommenhed hos ejeren, Ejendomsaktieselskabet af 10.-8.-1961, og takket være rundhåndet støtte fra Århus kommunes side har Forhistorisk Museum kunnet gennemføre en undersøgelse, som pågår, men hvis vigtige første resultater allerede nu fortjener at meddeles. At det endelige resultat – efter fortsat grundig udforskning – kan blive af største betydning for vor forståelse af vikingetiden, er allerede klart.

Ole Klindt-Jensen.

Bykulturens udbredelse til Danmark i 9. og 10. århundrede er et af hovedtrækkene i den omdannelsesproces, der i den sene oldtid og den tidlige middelalder kendetegner landets udviklingshistorie, og hvorunder det historisk kendte rige udkrystalliserer sig. Tidspunktet for de første byers opkomst falder sammen med de ældste historiske overleveringer om dette rige, og disse kilder er for øvrigt ofte sammenknyttet netop med denne betydningsfulde nydannelse i samfundslivet. Det er derfor væsentlig at vide, hvornår og under hvilke omstændigheder denne byernes genesis udspillede sig, og netop i Århus er de historisk-arkæologiske problemer af en beskaffenhed, der tillader at rejse spørgsmålet.

Forhistorisk Museums udgravning på Hotel Skandinavien's tomt har givet vig-

Fig. 5. Nedre del af bevaret hustømmer, bulplanker. Dette fodtømmer hviler i udsparinger i lodrette, dybt nedgravede stolper, hvoraf en ses til højre i billedet. Middelalder.

The lower portion of surviving house timber, consisting of massive vertical planks. This footing timber rests in depressions cut in deeply sunk vertical posts, one of which is seen to the right of the picture. Medieval.

tige indblik i forholdet. Kort sammenfattet er disse undersøgelser centrale indhold påvisningen af en befæstet oldtidsby, anlagt i yngre vikingetid i byens nuværende domkirke kvarter. Nede på byens bund, ca. 3 m under det nuværende gadeniveau, dækket af middelalderlige byaflejringer, har det været muligt direkte at iagttage huse, gader og forsvarsværker i den ældste by, der efter fundindholdet at dømme er blevet grundlagt i vikingetiden.

Det var som sagt teoretisk velbegrunderet, at domkirke kvarteret måtte indeholde nøglen til vigtige problemer angående byens oprindelse. Stedets topografiske forhold pegede i samme retning, idet det stykke land, der i oldtiden omsluttedes af den nordlige åbred ved åmundingen og af strandlinjen nordpå fra denne, havde

Fig. 6. Samme fænomen som fig. 6, set fra oven. The same structure as Fig. 6, viewed from above.

karakter af et lavt næs, lavt i forhold til nutidige forhold, men dog højt og tørt i forhold til det bagland, som det dengang lukkede af for. Med lave brinker faldt næsset ned mod å og strand, og lidt inde gik dets landside over store strækninger over i et meget lavt og fugtigt terræn, således at det altså allerede af naturlige årsager var det givne sted for den nye by, passende utilgængeligt i forsvarsmæssig henseende. En befæstning kunne støtte sig direkte på naturforholdene. Dette næs er identisk med kvarteret umiddelbart omkring domkirken, afgrænset af de nærmeste gadeforløb. Her synes udgravningerne at vise, at den ældste befæstede bykerne har ligget. Det er på en måde den af J. Hoffmeyer lancerede »Clemensstad«, blot i en tidligere udgave og berøvet sin religiøse aura.

Udgravningsstedet ligger nær sydvesthjørnet af det omtalte næs, og herfra stammer – foruden store mængder oldsager fra oldtid og middelalder – kendskabet til en hel række anlæg, af hvilke byvolden må siges at være det vigtigste.

Efter flere måneders omfattende sonderinger mellem dybtstikkende fundamenter, kælderrum og vandledninger kunne der på et velegnet sted etableres et snit til afklaring af de stratigrafiske forhold, indbefattet et forsøg på at påvise

Fig. 7. I en mere fremskreden fase af udgravningen end omtalt i artiklen undersøgte adskillige grubehuse fra vikingetid. Mange nye oplysninger om denne hustypes konstruktion, indretning og anvendelse blev her ved indvundet. I tomten af et af disse grubehuse lå nær bunden et velbevaret menneskeskelet, hvis hovedskal og ene overarm dog manglede som følge af datidige forstyrrelser. De ejendommelige fundomstændigheder tyder på, at man her snarere har skaffet den døde af vejen end tilsigtet en egentlig begravelse.

In a phase of the excavation subsequent to those described in the article a number of pit-dwellings from the Viking Period were investigated. Much new information concerning the construction, inventory and use of this type of house was thereby obtained. On the site of one of these pit-houses, near the floor level, lay a well preserved human skeleton, the skull and one upper arm being absent as a result of contemporary disturbance. The remarkable circumstances of discovery suggest that the body had been "got rid of" rather than buried in a regular fashion.

et voldforløb. Dette snit løste i det foreliggende tilfælde volddateringsproblemet, fordi volden her forekom i direkte kontakt med distinkte anlægstyper som lange grøfte- og gadeforløb, der selv stod i lagmæssig forbindelse med de ældste by-aflejringer inde bag volden.

Snittet gik vinkelret på voldens længdeakse, og det voldstykke, der blev på-

truffet i det, løber langs med åens nordbred oppe på åbrinken. Denne vold, som har været en anselig jordvold, beskyttede oldtidsbyens sydside, idet den derved udnyttede åen som voldgrav. Den er altså identisk med den historisk overleverede Søndervold, som vides ude af funktion sent i middelalderen. Men det er et nyt perspektiv, at dens anlæggelsestid må henføres allerede til vikingetid.

Clemensstræde dækker på udgravningsstedet det allermeste af volden, på hvis krone den forløber. Hvad der er iagttaget af selve volden er i virkeligheden meget lidt, nemlig den indre voldfod. Med andre ord: voldtærnsnittet skyder sig kun ganske få meter ind i volden på dens bagside. Her tegner voldoverfladen sig som en jævnt skrånende linje, der stiger op fra jordsmonnet. Men om voldens højde og bredde, dens front- og inderkonstruktion kan direkte iagttagelser altså ikke oplyse.

Det var dog muligt selv i det ganske kortsækkende voldtærnsnit at udskille tre voldfaser og vistnok samtlige eksisterende på dette sted. To gange er volden således blevet forstærket, øget både i højde og bredde, idet hver voldfase aflejrer sig oven på sin forgænger med øgede dimensioner.

Samtidig med disse forstærkninger omkalfatredes området umiddelbart bagved stærkt, men således at kontakten til de daterbare byaflejringer fastholdtes, og her synes fundenes karakter og lagenes indbyrdes sammenhæng klart at vise, at hele denne befæstelsessaktivitet falder i vikingetiden.

Det kaster unægteligt et vist lys over vigtigheden og omfanget af de funktioner, som den tidlige by udøvede. Den har været et punkt, hvis sikkerhed det åbenbart har været magtpåliggende at beskytte mest muligt. I de to første århundreder af byens eksistens har der tre gange været bygget vold på dette afsnit af befæstningen.

Bag hver vold forløb en karakteristisk anlægstype. Vold I, som er rejst på undergrunden, ledsagedes over en ca. 15 m lang strækning af en flere meter bred grøft, vold II af en ca. 2 m bred plankevej bestående af svære egeplanker på tværs af vejens længdeakse, og vold III af en brolagt gade af tilsvarende bredde.

Til beskyttelse af disse voldgader mod volderosionen var der truffet forskellige forholdsregler. Vold II var således søgt afgrænset ved foden gennem risfletning og svære kantstillede planker. Vold III var adskilt fra voldgaden ved en flere gange uddybet grøft.

Bebyggelseslag i egentlig forstand blev ikke konstateret under vold- og voldgadeområdet, men op til det sluttede sig byaflejringerne fra den ældste tid, indbefattet husrester.

Det er dette sammenspil af bylag, gader og voldfaser, der kan knyttes sammen i et billede, som afspejler byens ældste udvikling fra grundlæggelsen til den begyndende middelalder. Vold III med tilhørende gadeanlæg afføder nemlig en horisont, der afslutter byens oldtidsperiode. Vikingetiden har da i det byparti, der lå op til den søndre vold, afsat et kulturlag på ca. $\frac{1}{2}$ m tykkelse. Derover er middelalderlagene aflejret, idet fundmaterialet over en bestemt horisont, nemlig den netop omtalte tredje voldfases, på en række punkter afgørende skifter karakter. Dette gælder således keramikken, og samtidig forsvinder i redskabsforrådet en række oldtidstyper, der til gengæld afløses af andre former, som hører middelalderen til.

Vikingetidens huse er påvist dels som stolpehulssystemer i undergrunden, dels som grubehuse. De sidstnævnte er relativt velbevarede i deres grundstruktur. I middelalderlagene er yderligere det nedre hustømmer ofte mere eller mindre bevaret, og hustyperne kan her bestemmes til fletværks- og bulhus, samt stavværkshus med jordgravede stavplanker. Længere op end den senere del af middelalderen synes lagene ikke at række. Her afsluttes altså den udvikling, der kan iagttages arkæologisk.

Men herved er der også indvundet et materiale, der bidrager til en sikrere vurdering af de perioder, der historisk set er dårligst oplyste.

Oldsagsforrådet omfatter en række typer fra 10. til 11. århundrede. Der synes ikke at forekomme sager, der knytter sig specielt til 9. århundrede. Selv om fundene ikke skulle tillade en skarpere tidsmæssig afgrænsning, er det samlede fundbillede dog sådan, at det i høj grad sandsynliggør det ældste historiske kildevidnesbyrd om byens eksistens, synodeberetningen fra 948, der nævner bisp Reginbrand som biskop i Århus, som retningsvisende for dette problem. Første halvdel af 10. århundrede er sikkert byens opståelsestid.

Ældre undersøgelser i dette århundrede har to steder været i kontakt med andre delafsnit af befæstningen, nemlig ved Borgporten og ved Graven, altså på vestsiden og nordsiden. Nærmere bestemmelser synes næppe mulige ud fra dette stof, bortset fra, at man sikkert må forestille sig befæstningen som en art halv-kredsvold. Da en sådan by allerede har udøvet to vigtige byfunktioner, der kan arkæologisk dokumenteres, nemlig produktion på specialiseret håndværksbasis og handel på lokalt plan og fjernhandel, har den udgjort et egenartet tyngdepunkt i datidens verden, som næsten med sikkerhed må have påkaldt sig interesse hos landets herskere. I 13. århundrede vides byen at være kongelev, og ser man tilbage herfra til byens opståelsestid, hvor der i 10. århundrede nygrundes en by som en omfattende befæstet zone på det øde næs, så er det fristende at se kongen som byens grundlægger og herre og bytypen som en mindre replik af Hedeby, måske en særlig arkaisk form, som et mere udviklet samfund med større sikkerhed og andre muligheder kunne se bort fra. På tidlige konger, som foretog sådanne aktioner i større stil og med den fornødne magt, haves et kildemæssigt funderet eksempel i kong Godfreds dispositioner omkring år 800, da han befæster sydgrænsen og griber ind i Hedeby's forhold.

Hvad Århus angår er der fortsat vigtige problemer. Videre undersøgelser kan klarlægge omridset af den centrale, befæstede bykærne og opståelsen og udbredelsen af de ældste forstæder uden for voldene, en udvikling, der muligvis sætter ind allerede i vikingetiden. Herigennem kan der kastes direkte lys over den tidlige bys eventuelle vækst, et forhold, der kan afgive yderligere grundlag for en bedømmelse af dens betydning.

H. Hellmuth Andersen.

Oldest Aarhus

Sealed down below the streets and houses of Aarhus lie the remains of the earliest city, and our most important task must be to seize every opportunity to investigate these early levels.

Historical sources concerning Aarhus in the early Middle Ages and earlier are taciturn. Some mention that the archbishop of Bremen in 948 had a bishop, Reginbrand, with Aarhus

as his see. Adam of Bremen says that—according to rumour—the see was given up in 988, but by about 1065 a bishop is once more named. It is worthy of note that C. G. Schultz dates the crypt beneath the Church of Our Lady to that date. But most important is it that the bishop was presumably sent forth to a city; for cities were the natural administrative centres for the Church. Indirectly then we can assume that at least by the year 900 Aarhus was a fairly populous place.

That royalty took an interest in Aarhus is shown by the coinage issued in *Aros*, under Hardicanute (1035–42) and Magnus the Good (1042–47), and by the fact that later, in the 13th Century, Aarhus is recorded as a royal fief, which may reflect the connection known to exist between the crown and the two other Scandinavian cities of Viking date, Birka and Hedeby.

The importance of Aarhus in the Viking period is also reflected by a concentration of runic stones greater in number and artistic quality than anywhere else in South Scandinavia.

But excavation is the final source of historical information, and the only one that can increase the sum total of available evidence. And accidental discovery, in house foundations, of weaving weights and potsherds, and in particular of the drinking-horn ornaments from below Aarhus theatre, have given hints of what might be found.

City archeology is a neglected field in Denmark. Admittedly Denmark has not had the opportunities of the bombed areas left by the last war in Poland and Germany and England, which were used to such good effect by investigators there. But it is usual in Europe and beyond that the law insists on professional investigation of the deeper layers in ancient cities, before they are disturbed by modern building. In Poland and in Russia and in Germany, even in Sweden and at Bergen in Norway, ancient city centres have been investigated, with imposing results. Whereas Denmark, despite its comprehensive laws on scheduling of ancient remains, is often powerless in the face of the building constructor.

It is therefore particularly fortunate that the Forhistorisk Museum, thanks to the patient goodwill of the owners of the site of "Hotel Scandinavia" and to generous grants from the City council of Aarhus, has been able to carry out an investigation of an important site within the ancient city centre of Aarhus.

The site of the Viking city of Aarhus has been widely discussed. Hugo Matthiesen suggested the area of the Church of Our Lady, while others, including Helge Sjøgaard, emphasized the probability of the cathedral area. Previous excavations gave no certainty, though the most interesting is the section investigated by Ejler Haugsted in 1915–16. Here a portion of a fortification rampart was found under Marcus Bech's yard just east of Badstuestræde. Haugsted records a row of massive posts of oak, about 25 cms. thick and about 50 cms. apart, running N-S towards some remains of buildings which suggest a city gate. While Haugsted dated these remains to the Middle Ages the date is uncertain, and it would be of importance to carry out renewed excavations, with improved techniques, in this interesting area. In the meantime, the excavations under "Skandinavien", though not fully completed, are of such importance for our understanding of Viking Aarhus that they deserve preliminary publication.

Ole Klindt-Jensen.

The spread of city civilization to Denmark is one of the main characteristics of the rise of the kingdom as it is known to history. The date of the first cities is also that of the earliest written records, and these first records are indeed often associated with these important new features in the community. It is therefore essential to find out when and under what circumstances these cities arose, and the excavations of the Forhistorisk Museum below the site of Hotel Skandinavien have cast light on the circumstances surrounding the founding of Aarhus, revealing a fortified town built in the Late Viking Period in the present cathedral area of the city.

The cathedral area forms a low peninsula between the northern bank of the Aarhus River and the sea shore. Though 3 metres lower in the Viking Period than it is now, this peninsula was high enough to provide a dry site, with low banks sloping down to river and sea, and to low marshy ground on the landward side. It was thus a naturally defensible site.

The excavation lies near the southwestern corner of the peninsula, and it proved possible—through a maze of deep foundation walls, cellars and water-mains—to lay out a section which

explained the stratigraphical relationship of a number of features, of which the city rampart is undoubtedly the most important.

This rampart ran along the northern bank of the river, using the river, in fact, as a moat, and protecting the south side of the city. The present Clemensstræde follows the crown of the rampart, so that the excavation could lay bare only the inner foot of the rampart and some few metres of its rear construction. No direct observation could therefore be made of the rampart's height and width, of its interior construction or its outer face.

It proved, however, possible to distinguish three successive phases of the rampart, all dated by objects associated with them to the Viking Period, and each stratigraphically tied to characteristic features within the ramparts. Thus Rampart I, raised on undisturbed soil, is accompanied over a stretch of 15 metres by a ditch several metres wide, Rampart II by a causeway of oaken planks, 2 metres long and set crosswise to the direction of the road, and Rampart III by a cobbled road of the same width. Withes and massive planks protect the causeway of Rampart II from soil erosion from the rampart, while a ditch between road and rampart has the same purpose in Period III.

Behind and in association with the three rampart and causeway phases were found traces of the corresponding cities, including house remains. They form together a layer of occupational debris half a metre thick and firmly dated to the Viking Period. Above the level associated with Rampart III a change of pottery, the disappearance of certain characteristic artifacts and the appearance of others usher in the Middle Ages.

The houses of the Viking Period appear partly in the form of posthole assemblages, partly in the form of pit dwellings. The latter are relatively well preserved in their lowest levels. In the Medieval levels, too, even the lower timbers of the houses are preserved, and here the houses can be identified as wattle, bul- and stave constructions. The occupation levels do not stretch beyond the later part of the Middle Ages, but they do thereby succeed in covering the periods which are most poorly illuminated historically.

The objects recovered include a series of types from the Tenth and Eleventh Centuries, while there are no objects specifically associated with the Ninth Century. Thus the general archeological picture strongly supports the earliest historical evidence for the city's existence, the synod report from 948 which names Bishop Reginbrand as bishop in Aarhus. The first half of the Tenth Century is undoubtedly the period in which the city arose.

Important problems still remain. Further investigations can define the boundaries of the central, fortified city area, and discover the origin and extent of the earliest suburbs outside the ramparts, which perhaps began to develop before the end of the Viking Period. Direct light can thus be cast upon the growth of the early city, and thus provide a better basis for estimating its importance in the earliest history of Denmark.

H. Hellmuth Andersen,
Forhistorisk Museum,
Århus.